

LIBRIS

We know
books

ALEXANDRU CIORĂNESCU

DICTIONARUL ETIMOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE

Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă, de

TUDORA ȘANDRU MEHEDINȚI

și

MAGDALENA POPESCU MARIN

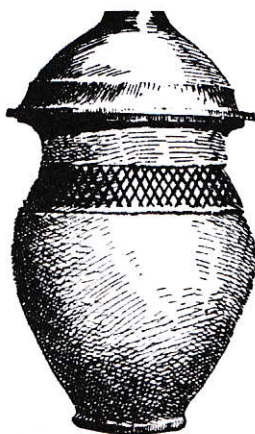
Editura SAECULUM I. O.

București, 2007

SUMAR

Notă asupra ediției	5
Prefață.....	9
Abrevieri.....	13
DIȚIONAR.....	15
Indice.....	857
I. ROMÂNĂ	
Dacoromână.....	858
Istroromână.....	887
Macedoromână.....	889
Maglenoromână.....	901
II. ALTE IDIOMURI	
Albaneză.....	908
Arabă.....	913
Armeană.....	914
Avară.....	914
Bască.....	914
Berberă.....	914
Bulgară.....	914
Catalană.....	924
Cehă.....	926
Celtice.....	927
Chineză.....	927
Croată.....	927
Cumană.....	929
Dacă.....	929
Daneză.....	930
Engleză.....	930
Franceză.....	930
Germană.....	943
Greacă.....	947
Greacă modernă.....	951
Idiș.....	958
Iliră.....	958
Indiană.....	958
Indo-europeană.....	959
Iraniană.....	959
Italiană.....	959
Iudeo-spaniolă.....	968
Ladină.....	968

Latină	969
Lazio	985
Letonă	985
Lituaniană	985
Maghiară	985
Mongolă	991
Persană	991
Poloneză	992
Portugheză	995
Provensală	998
Rusă	1001
Ruteană	1006
Sardă	1009
Sârbă	1010
Slavă	1019
Slovacă	1031
Spaniolă	1033
Suedeză	1038
Tătară	1038
Tracă	1038
Turcă	1038
Țigănească	1046
Vegliotă	1047
Bibliografie	1049

a, prep. – 1. (Înv.) Exprimă o relație spațială (cu sau fără ideea de mișcare): *șezu a dreapta lui Dumnezeu* (Coresi). – 2. (Înv.) Exprimă o relație temporală sau instrumental-modală: *sîmbătă a prînzul cel mare* (N. Costin). – 3. (Înv.) De la sensul spațial s-a dezvoltat un sens cauzal: *mearsă în pădure a lemne* (Dosoftei). – 4. Exprimă o relație de identitate, fie reală, fie presupusă: *cîinii latră a om străin* (N. Gane). – 5. Însoteste inf. scurt și (înv.) inf. lung. În primul caz, se suprimă la timpurile compuse cu inf. (*voi fugi*), după *a ști* și *a putea* (*nu pot face nimic*) și după un pron.rel.-inter. (*n-are ce face*). – 6. (Înv.) Însoteste gen.-dat. nedeterminat: *nice frate a frate va folosi, nice părinte a fecior* (Varlaam).

Lat. *ad*, al cărui rezultat romanice este în general *a* (Pușcariu 1; Candrea-Dens., 1; REW 136; DAR). Toate întrebunțările din rom. sînt romanice, chiar și gen.-dat.: cf. Pușcariu, *Lr.*, 190 (citată din *CIL*, XIII, 2483: *membra ad duos fratres*, rom. *membrele a doi frați*). A fost înlocuit treptat și astăzi aproape complet, de *la*. Tendința actuală este de a i se limita folosirea la 4 și 5. 1

a, interj. – Exprimă surpriză, cu un sens secundar de mirare sau de indignare.

Creație expresivă. 2

aba, interj. – Exprimă o întrebare nuanțată de îndoială sau mirare. Altelei introduce pur și simplu întrebarea.

Creație expresivă. 3

aba (–ale), s. f. – Dimie, țesătură groasă de lînă. – Mr., megl. *abă*.

Tc. *aba* (Miklosich, *Fremdw.*, 73; Șeineanu, II, 3; Lokotsch 2), cf. ngr. ἀμπάς, bg. *aba*. – Der. *abager*, s. m. (persoană care fabrică sau vinde țesături; croitor); *abagerie*, s. f. (fabrică sau prăvălie de țesături); *abagiu*, s. m. (persoană care fabrică sau vinde țesături). 4

abac (–ce) s. n. – 1. Numărătoare, instrument de calculat. – 2. Tabel, diagramă.

Fr. *abaque*, it. *abaco*. Din it., prin ngr. ἀμπά ος, var. (înv.) *ambac* (Gáldi, 143). 5

abajur (–ruri), s. n. – Dispozitiv care ferește ochii de lumina unei lămpi.

Fr. *abat-jour*, cf. it. *abagiur*. 6

abanos, s. m. – Lemn din specii de copaci exotici, greu, foarte tare, de culoare neagră. – Mr. *abanoz*.

Tc. *abanos*, din ngr. εβενος (Roesler 587); Șeineanu, II, 5; REW 2816; Lokotsch 3); cf. ngr. ὀμπανός bg. *abanos*, alb. *abanos*. 7

abate (–t, –ătuț), vb. – 1. A doborî la pămînt, a dărîma, a da jos. – 2. A devia, a îndepărta. – 3. A schimba drumul. – 4. (Refl.) A se, opri. – 5. A se grăbi, a face tot ce este cu putință. – 6. A trece cuiva ceva prin minte, a i se năzări (cu pron. în dat.). – Mr. *abat*, istr. *abqtu*.

Lat. *abbattere* (cuvînt probabil tîrziu, care apare doar în Legea Salică), sau mai curînd formație internă a rom., plecînd de la *a bate* (Pușcariu 2; REW 11). DAR explică sensul 1 ca galicism și pe celelalte ca împrumut din sl. *biti* „a bate” și „a ciocăni”. Ambele opinii par discutabile, căci *biti* nu este suficient pentru a explica toate sensurile rom. care, pe de altă parte, s-ar putea explica foarte bine plecîndu-se de la cuvintele romanice (cf. Gamillscheg, *abat*). – Der. *abătător*, adj. (muncitor); *abatere*, s. f. (deviere, anomalie); *abătut*, adj. (deviat; deprimat, melancolic). – Din rom. provincie sb. *abati* „a devia”. 8

abate (–ți), s. m. – 1. Titlu dat superiorului unei abații. – 2. Titlu onorific acordat unor preoți catolici; persoană care poartă acest titlu.

It. *abate*. – Der. *abațial*, adj. (referitor la o abație), din it. *abbaziale*; *abație*, s. f. (mănăstire condusă de un abate), din it. *abbazia*; *abatisă* (călugăriță care conduce o abație), din lat. *abbatissa* (sec. XIX). 9

abatør (–oare), s. n. – Clădire unde se taie vitele destinate consumului. – Var. (înv.) *abatoriu*.

Fr. *abattoir*. 10

abecedar (–re), s. n. – Manual elementar pentru învățarea scrisului și cititului.

Fr. *abécédaire*, it. *abecedario* (sec. XVIII), din *abc* (pronunțat *abecé*), de unde var. ortografică *ABCR*. 11

abia, adv. – 1. De foarte puțină vreme, tocmai (introduce o acțiune care tocmai s-a terminat). – 2. Cu greu, anevoie. – Mr. *avia*.

Lat. **ad vix* (Cipariu, *Arhiv.*, 109; Philippide, *Principii*, 91; Pușcariu 3; Candrea-Dens., 2; REW 224; DAR); cf. surs. *veșs*, v.sp. *abés*, *avés*, v.port. *tamalavés*. A paragogic este normal cu funcții adv., cf. *aci(ia)*, *aiure(a)*, *acole(a)*; este deci inutilă explicația lui Candrea-Dens., care pleacă de la relații sintactice. Este greșită ipoteza că s-ar

baza pe sl. *abije* „imediat“ (Cihac). – Din rom. provine sâs. (*d)abja*. 12

abil (-lă), adj. – Dibaci, iscusit.

Fr. *habile*. Accentul este indiferent. – Der. *abilita*, vb.; *abilitate*, s. f., din fr. 13

abitîr, adv. – Mai mult, mai bine, mai tare (decît...) (numai împreună cu *mai*).

Tc. *better* „mai rău“ (Iogu, *GS*, V, 181). Este puțin probabilă relația sugerată de Șeineanu, II, 6 și *DAR* cu tc. *abeter*, comparativ de la *abe* „clar“. După Lokotsch 5, din per. *ābdār* „clar“. 14

ablaș (-și), s. m. – (Olt.) În sec. XVIII, localnic, contribuabil, cap de familie.

Germ. *Ablass* „indulgență“. Cuvînt introdus de ocupația austriacă în Oltenia (1718–1739). 15

ablegaț (-ți), s. m. – Nunțiu, trimis apostolic. Lat. *ablegatus* (sec. XVIII). Puțin întrebuintat. 16

abnegație (-ii), s. f. – Devotament. – Var. *abnegare*.

Fr. *abnégation*. Der. s-a format pe baza unui model verbal *a abnega*, care nu se folosește. 17

abnormitate (-ăți), s. f. – Anomalie, aberație.

Germ. *Abnormität* (sec. XIX). Germanism, introdus de Titu Maiorescu. 18

abona (-nez, -aț), vb. – 1. A-și face un abonament. – 2. (Arg.) A profita, a se folosi în mod indiscret și periodic de o facilitate.

Fr. *abonner* (sec. XVIII). – Der. *abonament*, s. n.; *abonat*, s. m. 19

aborda (-dez, -aț), vb. – 1. (Despre nave) A acosta. – 2. A trata o problemă.

Fr. *aborder*. – Der. (din fr.) *abordabil*, adj.; *abordaj* s. n.; *inabordabil*, adj. 20

abraș (-șe), adj. – 1. (Despre cai) Cu capul cu pete albe. – 2. Nefericit, nepotrivit, nereușit. – 3. Violent, năraș. – Mr. *abrașeu* (impertinent).

Tc. (arab.) *abraș* (Șeineanu, II, 7; Lokotsch 9); cf. alb. *abraš* (Meyer 2), bg. *abraš* „stropit, pătat“. 21

abriboi, s. m. – Plantă (*Centaurea suaveolens*). – Var. *ambriboi*.

Tc. (per.) *amberboi* „parfum de ambră“, posibil prin intermediul ngr. *ἀμβροβοῖ* (Șeineanu, II, 20; *DAR*). 22

absenț (-tă), adj. – Care lipsește.

Fr. *absent*. – Der. (din fr.) *a absentă*, vb.; *absență*, s. f.; *absenteism*, s. n. 23

absolv (-v, -it), vb. – 1. A ierta, a scuti de pedeapsă. – 2. A termina studiile.

Lat. *absolvere* (sec. XVIII). Sensul 2 este împrumutat din terminologia referitoare la învățămînt din Austria și Germania; există cu acest sens tendința de a conjuga *eu absolvesc* (cf. Iordan, *BF*, II, 53). – Der. *absolvent*, adj. (care a terminat o formă de învățămînt); *absolvență*, s. f. (terminarea unei forme de învățămînt). 24

absorb (-b, -it), vb. – 1. A suga, a înghiți, a se îmbiba. – 2. A preocupa.

Fr. *absorber*, cf. *sorbi*. – Der. *absorbant*, adj.; *absorbitor*, adj.; *absorpțiune*, s. f., din fr. 25

abține (-n, -uț), vb. – A se stăpîni, a se reține.

Format de la *ține*, după paralelismul cu fr. *tenir*–*abstenir*. – Der. (din fr.) conservă grupul *bst*: *absențiune*, s. f.; *abstenționist*, s. m.; *abstinent*, adj.; *abstenință*, s. f. 26

abundă (-d, -aț), vb. – A fi, a se găsi din belșug, a prisosi.

Lat. *abundare* (sec. XIX). Puțin folosit, mai ales la pers. a 3-a, ceea ce explică oscilația între *abund* și *abundez*.

Der. *abundent*, adj.; *abundență*, s. f. Amîndouă formele sînt dezaprobat de unii gramaticieni conservatori, care pledează pentru *abundant* și *abundență*. Totuși, primele forme s-au generalizat, datorită confuziei ușor de făcut între terminațiile fr. *-ant* și *-ent*: fr. *abondant* > *abundent* și fr. *contondant* > *contudent*, ca și fr. *pénitent* > *penitent*. 27

ăbur (-ri), s. m. – 1. Vaporii de apă. 2. (Înv.) Sufletul animalelor necuvîntătoare, considerat în esență mecanic. – Mr. *ăbur(ă)*.

Lat. *albūlus* („pată albă“ în lat.med., cf. Thomas, *Bull. Du Cange*, V, 100), pe baza aspectului material al vaporilor de apă. *Albulus* s-a păstrat în it. *avolo* „mreană“ (*REW* 328; Prati), fr. *able(tte)*. Fonetismul nu pare să constituie vreo dificultate. Pierderea lui *l*, care apare și în cuvintele citate, și în fr. *gabole* < *galbulus* etc. (Thomas, *Bull. Du Cange*, V, 130; O. Deutschmann, *Romanist. Jb.* I, 144), pare a fi anterioară rom.; totuși, trebuie să fi fost destul de tîrzie, pentru a împiedica pierderea lui *b* intervocalic. Același rezultat în alb. *avulj*.

În general cuvîntul rom. este considerat autohton (Miklosich, *Slav. Elem.*, 9; anterior indoeuropenei după Lahovary 319), sau provenind din alb. (Cihac II, 714; Philippide, II, 605; *DAR*; Rosetti II, 108); acesta din urmă ar reprezenta un indoeurop. **a-vel-os* (Jokl, *Ling.-Kulturhist. Untersuchungen*, 263) sau **abba-* (Meyer, *Alb. St.*, III, 81). S-a renunțat la der. de la *vapor* (Diez,

II, 14; cf. Philippide, II, 657), ca și la cea de la un **vapul* (Philippide, *Principii*, 7; Pascu, I, 27; *Arch. Rom.*, IX, 300), greu de admis. Explicația lui Densusianu, *Rom.*, 1898, p. 130, prin **ab-burire* (în locul lui **abburare*, cf. sp. *aburar*), este cu totul improbabilă, căci ideea de vapor nu se potrivește cu cea de combustie; *REW* 15 și *DAR* menționează cu rezervă această ipoteză.

Der. *abura*, vb. (a scoate aburi); *aburat*, adj. (umezit); *abureală*, s. f. (răsuflare; briză); *aburi*, vb. (a produce aburi; a exala; a răsufla); *aburitor*, adj. (care exală); *aburiu*, adj. (vaporos; albicios); *aburos*, adj. (vaporos), cuvânt creat de Odobescu, prin paralelismul it. *vapore-vaporoso* sau fr. *vapeur-vaporeux*. Din rom., ngr. αμυρος (Meyer, *Neogr. St.*, II, 74).

28

aburcă (-c, ăt), vb. - 1. A urca, a sui. - 2. A urca, a ridica.

Dintr-un der.vulg. al lat. *ōrior*, cf. *urca*. S-ar putea pleca de la **aboricare*; însă dificultatea conservării lui *b* intervocalic este mare, aproape de nerezolvat. Se poate datora unei reduplicări, rezultat al unui *b* protetic **bōricăre* de la **ōricăre*, (precum **burere*, *bustum* de la *urere*), sau al unei compuneri cu *ad*. Cealaltă ipoteză, emisă de Pușcariu, *ZRPh.*, XXXI, 616 și acceptată de *DAR* și *REW* 606, pleacă de la lat. **arboricare* < *arbor*. Explicația nu convinge, nu numai datorită ciudățeniei imaginii, ci și pentru că nu se ține seama de evidenta identitate a lui *aburca* cu *urca* și, prin urmare, de necesitatea de a le găsi o origine comună.

29

ac (-ce), s. n. - 1. Instrument de cusut. - 2. Bold. - 3. (La insecte și plante) Organ de apărare în formă de ghimpe. - 4. (La unele instrumente) Indicator. - Mr., megl. *ac*, istr. *qc*.

Lat. *acus* (Pușcariu, 6; Candrea-Dens., 3; *REW* 130; *DAR*; cf. Rohlf's, *Differenzierung*, 49); cf. vegl. *yua*k, it. *ago* (calabr. *acu*, sard, *agu*), prov. *ac*. - Der. *acar*, s. n. (cutiută, acăriță); *acar*, s. m. (muncitor feroviar, macagiū); *acăriță*, *acarniță*, s. f. (cutiută în care se păstrează ace).

30

acadea (-ele), s. f. - Bomboană din zahăr topit.

Tc. *akide*, din arab. *akīda* (Șeineanu, II, 7; Lokotsch 44; cf. Iordan, *BF*, VI, 150).

31

acarăt (-turi), s. n. - 1. Accesorii, bunuri gospodărești. - 2. Unelte (mai ales agricole).

Tc. *akarat*, pl. de la *akar* „bunuri gospodărești” (Șeineanu, II, 7; Lokotsch 43).

32

acăstău (-țeie), s. n. - 1. Spînzurătoare. - 2. Persoană înaltă, prăjină.

Mag. *akasztó* „care afirmă” (*DAR*). În Trans.

33

acăța (-ț, -ăț), vb. - 1. A prinde. - 2. A atîna. - 3. (Fam.) A acosta o femeie pe stradă. - 4. (Arg.) A obține, a dobîndi. - Var. *agăța* (și der. săi). Mr. *acaț*, *-cățari* „a prinde”, istr. (*a*)*coț* „prind”.

Origine incertă. Se consideră în general ca fiind reprezentant al lat. *accaptiāre*, din *captiāre* (Philippide, *Principii*, 43; Pușcariu, *Lat. ti*, 12; Pușcariu 7; Candrea-Dens. 6; *REW* 1663; *DAR*); cf. it. *cacciare*, v. prov. *cassar*, fr. *chasser*, sp. *cazar*, port. *caçar*. Toate cuvintele romanice au păstrat sensul primitiv, „a prinde cerbul”, ca în mr. și istr. Semantismul nu pare să ridice nici o problemă deosebită; însă fonetismul este dificil, datorită reducerii inexplicabile a grupului *pt* > *t*. Este posibil să se fi produs o contaminare cu vreo formă balcanică, de ex. bg. *kacjā* „a agăța” (Meyer, *Alb. St.*, IV, 81), cf. *cățara*. Candrea, *Elementele*, 403, și Pușcariu 7 presupun o contaminare cu *cațā* „toiag, bîță”; Cihac, II, 475 pleacă de la mag. *akasztalni* (cf. Schuchardt, *ZRPh.*, XXVIII, 41; Candrea-Dens., 6). *Acăța* pierde treptat teren față de *agăța*, în pofida strădaniei gramaticienilor și puriștilor. - Der. *acățacios*, adj. (lipicios); *acățătoare*, s. f. (șiret, atîmătoare); *acățăături*, s. f. pl. (cîrcei la vița de vie). Cf. *cațā*.

34

acățare, adj. - 1. (Înv.) Oricare. - 2. Adevărat, veritabil. - 3. Bun, vrednic. - Var. *acățarea*, *acățărea*, *acățării*.

Lat. **ecum tālis*, al cărui rezultat normal, *cutare*, prezintă un *a* protetic de la formațiunile adv., cf. *afund*, *aminte*, asimilîndu-l apoi pe *u* aton. Asimilarea sa la adv., în pofida categoriei adj., este evidentă în folosirea sa invariabilă, ca și în acel *a* paragogic al var. Alteori, datorită aspectului său, a fost confundat cu un s. verbal, și de aici rezultă ultima variantă. Opiniile asupra originii sale au fost foarte diferite. După Cipariu, *Gram.*, 260, din lat. *ad+que+tale*. Din *cătare*, după Philippide, *Principii*, 8; din *atare* (Pușcariu 8 și 159); din *capitalis*, printr-o fază intermediară **captale* (Candrea, *GS*, VII, 283); sau din *tare*, cu un element prepozițional *acă-*, ce pare inexplicabil (*DAR*). Pentru *REW* 63 este un der. din lat. **accaptiāre*, cf. sp. *acatar*.

35

acățist (-te), s. n. - 1. Imn și slujbă bisericească ortodoxă în cinstea Fecioarei Maria sau a unor sfinți. - 2. Listă de nume date preotului spre a se ruga pentru persoanele înscrise pe ea.

Gr. ᾠδίστος, din ᾠδήζω „a sta jos”, cu α-privativ, deoarece este vorba de imnuri care se cîntă stînd în picioare. - Der. *acatistier*, s. n. (colecție de imnuri).

36

acău (-ăuă), s. n. – Măsură de capacitate (= 56 litri) folosită pe vremuri în Trans.

Mag. *akó*, din sl. *okovŭ*, cf. sb., cr. *akov* (Miklosich, *Fremdw.*, 73; *Slav. Elem.*, 33; Cihac, II, 475; Berneker 26). **37**

acceă (-e), s. f. – Monedă veche de aramă, bătută în Moldova, în 1573, de domnul Ioan Vodă cel Cumplit.

Tc. *akça* (*DAR*). **38**

acceptă (-t, -ăt), vb. – A fi de acord, a admite.

Fr. *accepter*. – Der. *accept*, s. n., din germ. *Akzept* care coincide cu pers. I de la *accepta*; *acceptabil*, adj.; *acceptant*, s. m. (persoană care acceptă); *acceptiune*, s. f. **39**

acces (-se), s. n. – Posibilitate de a pătrunde; intrare.

Fr. *accès*. – Der. (din fr.) *accesibil*, adj.; *accesoriu*, adj.; *accesorii* s. f. pl.; *inaccesibil*, adj. **40**

accident (-te), s. n. – Eveniment imprevizibil care întrerupe mersul normal al lucrurilor.

Fr. *accident*. – Der. (din fr.) *accidental*, adj.; *accidentat*, adj.; *accidență*, s. f. (lucrare tipografică ce folosește în mod variat literele, cu caracter comercial), din germ. *Akzidenz*; *accidențar*, s. m. (zețar care se ocupă cu accidente). **41**

acciț (-ze), s. n. – Impozit asupra unor obiecte de consum. – Var. *acciză*, s. f.

Fr. *accise*. Nefolosit, după desființarea instituției, în 1903. – Der. *accizar*, s. m. (agent de consum). **42**

acel, adj. și pron. – *Aceea* pron. f. (cu sensul n.): *de aceea*. – Mr. *așel*, megl. *șelea*, istr. *șel(a)*.

Formele adj. antepus: *acel* (f. *acea*), gen. *acelui* (f. *acelei*), pl. *acei* (f. *acele*), gen. *acelor*. Ca adj. postpus și ca pron. capătă un *-a* enclitic; ca rezultat al acestei adăugiri, se modifică structura fonetică a f. sing. *acea* (< *aceaia* < *aceaa*), care se scrie *aceea*. Prezența lui *-a* în cazurile prevăzute nu s-a respectat strict în limba populară și în poezie.

Lat. *ecce ille*, devenit **ecce illum* sau **eccum illum* (Diez, I, 337; Pușcariu, 9; Căndrea-Dens., 532; *REW* 4266; *DAR*; Sandfeld, *Syntaxe*, 159–164); cf. it. *quello*, v. prov., sp. *aquel*, v. fr. *cil*, port. *aquello*. Explicarea lui *-a* paragogic prezintă incertitudini. Pușcariu, 9 și *DAR* cred că este rezultatul lui **eccum illum illac* (cf. fr. *celui-là*, friul. *kel-la*). Această ipoteză este imposibilă, deoarece confundă un tratament presupus a fi romanic cu un fenomen târziu din fr., și pentru că

pleacă de la o pronunțare primitivă **acelă*, greu de admis (dacă s-ar admite, ar fi trebuit să se păstreze, sau să se reducă la pronunțarea gravă, caz în care *-a* aton trebuia să devină *-ă*). T. Papahagi, *Din morfologia limbii române*, 1937, 19, o explică prin fonetică sintactică. Pare mai curînd o propagare a art. f. *-a*, care în limba veche se aplica și adj. și s. (*pădurea verdea, azi pădurea verde*; cf. trăsături ale acestei concordanțe absolute în *pădurii verzi*, care reproduce un mai vechi *pădurii verzii*, și forme învechite cum ar fi *tuturor oamenilor*, față de *oamenilor buni*). Reiese de aici că *femeia aceia*, datorită nuanței sale dublu demonstrative, și-a conservat dubla articulare, ca alte ori *femeia carea*, cf. *omul carele*. Se înțelege mai puțin extinderea de la f. la m. și la cazurile oblice; dar numai dacă se concepe ca art., se explică faptul că, fiind aton, *-a* nu a devenit *-ă*.

Der. *același* (f. *aceiași*), adj. și pron., unde *-și* reprezintă lat. *sic* „astfel“, cf. *cineși*, *careși*, *acestași*; în spiritul acestei comparații, cf. expresiile regionale și mai curînd infantile *iciașa* (< *aici așa*), *coaleșa* (< *coalea așa*); *acelălalt* (var. *acel(l)alt*), adj. și pron. Cf. *cel*. **43**

acără (-re), s. f. – Vultur, acvilă. – Var. *aciră*.

Lat. *âquĭla* (Pușcariu 10; *REW* 582; *DAR*); cf. prov. *aigla*, fr. *aigle*, cat. *àliga*, port. *aguila*. Cuvîntul rom. este rar, astăzi practic a dispărut. Nu apare în texte vechi nici autentic populare; astfel încît poate fi creație artificială, datorată vreunui filolog latinist din sec. XIX (după cum crede *DAR*; însă filologul avea, în acest caz, un excepțional simț al limbii). Adevărul este că latinii din sec. XIX au inventat forma *acvilă*, s. f., care încă se mai folosește, în limbajul poetic și heraldic, și der. *acvilin*, adj. (vulturesc; ca ciocul acvilei, corioat). **44**

acără (-r, -ăt), vb. – 1. A aștepta. – 2. (Banat) A pîndi. – Var. *acina*.

Lat. *acināri* (Graur, *BL*, IV, 64). Mai puțin probabilă der. propusă de Pușcariu, *Dacor.*, II, 592, de la alb. *kjēllōn* „a avea grijă“. – Der. *incina*, vb. (a se odihni vitele), pe care *DAR* îl deriva greșit de la *cină* (cf. Graur, *BL*, VI, 152). **45**

aceșt, adj. și pron. – *Aceasta*, pron. f. (cu sens de neutru): *după aceasta*, apoi; *afară de aceasta*, pe deasupra, în plus. – Var. (Mold.) *aest* (înv.), *cest*. Mr. *aestu*, *aistu*, megl. *șista*, istr. *șasta*.

Forme ale adj. antepus: *acest* (f. *această*), gen. *acestui* (f. *acestei*); pl. *acești* (f. *aceste*), gen. *acestor*. Ca adj. postpus și ca pron., i se adaugă *-a* enclitic, cf. *acel*.

Lat. **eccum istum* (Pușcariu 11; Căndrea-Dens.,

103; *REW* 4553; *DAR*; cf. Sandfeld, *Syntaxe*, 154–9); cf. it. *questo*, v.fr. *cest* (fr. *ce*), v.sp. *aquesto*. Pentru *-a*, cf. *acel*.

Der. *acestași*, adj. și pron. (acesta însuși), cu *-și*, cf. *aceiași*; *acestălalt*, adj. și pron. (cestălalt), cf. Iordan, *BF*, VI, 150. **46**

achită (-t, -ăt), vb. – 1. A plăti. – 2. A absolve în justiție. – 3. (Arg.) A omori, a ucide.

Fr. *acquitter*. Din fr. *acquit* provine rom. *achiu* „prima bilă de la biliard” și alteori „tac de biliard”; al doilea sens se explică prin rus. *kij*, de aceeași proveniență (Bogrea, *Dacor.* II, 653). Cf. it. *acchittare* și *acchitto*, ca termeni de biliard. **47**

aci, adv. – 1. Aici, în locul acesta. – 2. Atunci, în momentul acela. – Var. *acia*, *acile(a)*, *acice(a)*. Mr. *ația*, istr. *ȕ(a)*.

Lat. **eccum hīc* (Pușcariu 12; Candrea–Dens., 8; *REW* 4129; *DAR*); cf. it. *qui*, engad. (*a*)*qui(a)*, v.prov., cat., sp., port. *aquí*, fr. *ici*. Pentru varianta *acice*, Pușcariu 13 propune **eccum hicce*; însă poate fi unul din multele rezultate ale înlăturii lui *aci* cu *aici*. – Der. *aciași*, adv. (înv., în același loc; în același timp), cu *-și*, cf. *aceiași*. **48**

acioaie, s. f. – Bronz (sau alt aliaj). – Var. *cioaie*.

It. *acciaio* „oțel” (Hasdeu), etimon respins de *DAR*, însă admis de Candrea și Scriban. Este unul din puținele cuvinte it. intrate în vechime în limba populară, probabil pe filieră comercială. Schimbarea semantică, ce constituie principala obiecție a *DAR*, este posibilă, dacă se are în vedere faptul că uzul popular indică prin *acioaie* orice aliaj, fără a fi posibilă o identificare mai exactă. **49**

aciua (-uez, -ăt), vb. – A–și găsi refugiu, a se pune la adăpost, a se pripăși. – Var. *aciua*, *aciola*.

Lat. *cieri* (lat.tîrzie *cire*) „a incita, a chema”, cf. *accire* „a chema la sine, a lăsa să vină”. Dacă este, cum presupunem, un cuvînt pastoral, s–a referit mai întîi la acțiunea de a strînge cu strigăte vitele, pentru a le pune la adăpost de vremea rea. Fonetismul îndreptătește presupunerea unei schimbări de conjug., care poate fi tîrzie, și evoluția lui *i* la *iu*, ca în *bucium*, cf. invers, reducerea lui *u* > *i* în *adia* și *baier*. Fenomenul este cunoscut și în it., cf. *angelus*, it. *angiolo*, calabr. *anciulu*.

Celelalte explicații nu sînt satisfăcătoare. Cihac, II, se gîdea la sl. *utečati* „a fugi”. Lat. **accellare*, din *cella* „ascunzătoare” (Philippide, *ZRPh.*, XXXI, 287; Pușcariu, *Conv. lit.*, 1908, 602; *REW* 1802; *DAR*; Pascu, *Beiträge*, 14), prezintă dificultăți (cf. Graur, *BL*, V, 92). Candrea–Dens., 10 propun lat. **accubiliare*, inacceptabil fonetic, ca

și ipoteza lui Giuglea, *Concordances*, 20 (cf. *REW* 4564), bazată pe lat. **jacilia* din **jacile*.

Var. *aciola*, cu der. *acioală*, s. f. (refugiu, adăpost, copertină), care circulă pe o arie redusă în Munt., este mai greu de explicat. Este probabil să fi intervenit vreo contaminare, de ex. cu *poală* „fustă”, de unde sensul de „copertină”, sau vreo analogie, de ex. cu forma dublă *înșeua* și *înșela*. **50**

acmaç, adj. – Începător, novice, fără experiență.

Tc. *akmak* (< arab. *aḥmaḳ*), cf. Lokotsch 35. Sec. XVIII, azi înv. **51**

acolea, adv. – Acolo. – Var. *acóle*, *acolé*.

Lat. **eccum illāc* (Philippide, *Principii*, 93; Pascu, I, 105); cf. gal. *aculá*, *acolá*, astur. *acullú*, port. *acolá*. *DAR* propune, fără convingere, **eccum illīc*. S–a contaminat cu *acolo*, dînd naștere la numeroase var. locale; diferă de *acolo*, prin nuanța exprimată de apropiere mai mare. **52**

acoliși (-șesc, -it), vb. – A prinde, a apuca.

Ngr. ὄ ὀλλῶ „a se lipi”, aorist ὄ ὀλλῆσα. Sec. XVII, azi puțin folosit. – Der. *acolisitor*, adj. (tenace, încăpățînat); *acolisitură*, s. f. (încăpățîinare, stăruință). **53**

acolq, adv. – În acel loc. – Var. *acoló*, *cólo*, *coló*, (*a*)*coloșa*. Mr. *ac(u)ló*, istr. *colo*.

Lat. **eccum illōc* (Philippide, *Principii*, 92; Pușcariu 15; Candrea–Dens., 12; *REW* 4270; *DAR*); cf. comel. *kilō* (Tagliavini, *Arch. Rom.*, X, 127), v.fr. *illuec*, leonez. *allō*, *allū*. **54**

acqnt (-turi), s. n. – Avans, arvună. – Var. *acompt*.

Fr. *acompte*. **55**

acqrd (-duri), s. n. – Întelegere, învoială.

Fr. *accorder*. – Der. (din fr.) *acorda*, vb. (a da, a oferi); *acordabil*, adj. (care poate fi acordat); *acordeon*, s. n. (armonică, instrument muzical); *acordeonist*, s. m. (persoană care cîntă la acordeon); *acordar*, s. m. (acordor); *acordor*, s. m. (persoană care se ocupă cu acordarea unor instrumente muzicale). **56**

acridă (-de), s. f. – (Înv.) Lăcustă (*Locusta viridissima*).

Gr. ὄ πῖς, în parte prin sl. *akrida*. **57**

acrostih (-huri), s. n. – Poezie sau strofă în care literele inițiale ale versurilor alcătuiesc un cuvînt sau o propoziție.

Gr. ὄ ποστῖχον (Gáldi 137). Sec. XVII. **58**

acru (-ră), adj. – 1. Care are gustul caracteristic al oțetului, al lămîii etc. – 2. Murat (în oțet sau în saramură). – 3. Aspru. – Mr., megl. *acru*.

Lat. *ācrus*, formă vulg. de la *ācer* (Pușcariu 15;

Candrea-Dens., 13; *REW* 92; *DAR*; Pascu, I, 28); cf. alb. *egrë*, it., port. *agro*, fr. *aigre*, cat. *agre*, sp. *agrio*.

Der. *acreală*, s. f. (gust acru); *acri*, vb. (a înăcri; a irita; a se plictisi, a se sătura de ceva sau de cineva); *acricios*, adj. (acrișor); *acrime*, s. f. (acreală); *acriș*, s. n. (zer încăcrit); *acritură*, s. f. (murătură); *acriu*, adj. (acrișor); *înăcri*, vb. (a acri; a amări; a sătura). 59

acruș, s. n. – Aftă.

Ng. ᱠᱷᱟᱨᱠᱟ (Galdi 137). 60

act (-te), s. n. – 1. Document, înscris. – 2. Manifestare, acțiune, fapt.

Fr. *acte*. – Der. (din fr.) *acțiune*, s. f.; *acționa*, vb.; *acționar*, s. m.; *acționist*, s. m. (acționar); *activ*, adj.; *activ*, s. n. (credit); *activa*, vb. (a pune în mișcare); *activist*, s. m. (agitator comunist); *activitate*, s. f.; *actual*, adj.; *actualist*, s. m. (adept al actualismului); *actualitate*, s. f.; *actualiza*, vb.; *inacțiune*, s. f.; *inactiv*, adj.; *inactual*, adj. 61

actor (-ri), s. m. – Artist de teatru, film etc.

Fr. *acteur*. – Der. *actoricesc*, adj. (care se referă la actori); *actorie*, s. f. (profesiunea de actor); *actriță*, s. f., după fr. *actrice*. 62

acuaforte, s. f. – 1. Procedu de gravură. – 2. Gravură obținută prin acest procedu.

It. *acquaforte*. – Der. *acuafortist*, s. m. (gravor în acuaforte). 63

acquarelă (-le), s. f. – 1. Tehnică picturală în care sunt întrebuițate culori diluate cu apă. – 2. Vopsea solidă care se întrebuițează în acquarelă. – 3. Pictură executată în acquarelă.

It. *acquarella*. – Der. *acquarelist*, s. m. 64

acum, adv. – 1. În prezent, în momentul acesta. – 2. Înainte cu... Var. *acu(ma)*, *acmu*, *amu*. Mr. *amu*, *amó*, megl. *(a)cmo*, *mo(ți)*, istr. *acmo(fe)*.

Acu este reprezentant al lat. **eccum hūc*; *acum* derivă de la un compus de tipul **eccum hūc modo*; în sfârșit, **eccum modo* a dat rezultatul normal *acmu* (Philippide, *Principii*, 92; Pușcariu 18; *REW* 5630; *DAR*). Candrea-Dens., 14, deduce toate formele rom. din **eccum modo* > *acmu*; acesta din urmă ar fi dat *acum*, prin analogie cu *quomodo* > *cum*; și de la *acum* s-ar fi ajuns, prin fonetică sintactică, la *acu*. Roesler 564 se gîdea la gr. ὅ ὦμα. – Der. cu -și) (cf. *același*): *acumuși*, *acuși*, cu var. (fam.) *acușă*, *acușica*. 65

acurat, adv. – Exact, întocmai. – Mr. *acurat*.

It. *accurato* > germ. *akkurat*. În limba literară (Bălcescu, Ion Ionescu) este împrumut din it., în Trans. a intrat prin germ. Pascu, I, 73, derivă mr. din lat.; este însă mai probabil să fie un împrumut

făcut din it. (lipsește la Ruffini). – Der. *acuratețe*, s. f. (grijă deosebită), din it. *accuratezza*. 66

adamant (-te), s. n. – Diamant.

Gr. ἄδαμας, prin intermediul sl. *adamantū*; cf. v.it. *adamante* (> fr. *aimant*), cu adj. *adamantino*, de unde rom. *adamantin*, adj. (strălucitor), neol. fără circulație reală, introdus de poeții romantici. Pe de altă parte, gr. ἄδαμας denumea și o plantă din Capadocia, căreia i se atribuia virtutea de a înblânzi fiarele; de aici rom. *adamască*, s. f., cu același sens. 67

adăoga (-aog, -at), vb. – A mai pune peste, a da în plus, a spori. – Var. *adaoge*, *adăuga*, *adăugi*. Mr. *adavgu* (*adapșu*, *adăvgat*), megl. *daug* (*daus*).

Lat. *adaugere*, care s-a păstrat numai în rom. (Pușcariu 10; Candrea-Dens., 16; *REW* 149; *DAR*); cf. v.fr. *aoire*, v.prov. *azaut*. Ca și în alte cazuri, -ere trecuse la -ere din lat.vulg. Forma *adaugere* este vie încă în rom., dar astăzi se preferă forma de conjug. I. Totuși, aceasta din urmă este relativ recentă, și *DAR* (1913) nu o admite. În sfârșit, există ca arhaism și o formă adaptată la conjug. IV, *a adăugi*. Oscilația între cele trei conjug. posibile a înmulțit curios formele verbale, mai ales la perf. simplu (*eu adăosei*, *adăusei*, *adăugii*, *adăogai*, *adăugai*) și la part. trecut (*adaos*, *adaus*, *adăogit*, *adăugit*, *adăogat*, *adăugat*). În toate cazurile, este de preferat tipul de conjug. I.

Der. *adaos*, adj. (adăugat); *adaos* s. n. (adăugare, supliment); *adăoșag*, s. n. (suprataxă, contribuție adițională, desființată în Mold. în 1741); *adăoșătură*, s. f. (adăugare). 68

adăpa (-ap, -at), vb. – 1. A da apă de băut unui animal. – 2. A îmbiba, a impregna. – 3. (Înv.) A da, a administra (un medicament). – 4. (Înv.) A otrăvi. – Mr. *adepe*, megl. *dap*, istr. *adqpu*.

Lat. *adaquāre* (Pușcariu 20; *REW* 147; *DAR*); cf. it. *adacquare* (salent. *dakware*, bar. *adakwe*), prov. *azaigar*, v.fr. *aever* (fr. din Vest *aiguer*, cf. Gamillscheg 20). Sensul 4, astăzi rar, se bazează pe confuzia între „băutură” și „otrăvă”, cf. fr. *poison* (< *potionem*).

Der. *adăpat*, s. n. (acțiunea de a adăpa); *adăpătoare*, s. f. (loc de adăpat); *adăpător*, adj. (care adapă); *adăpătură*, s. f. (înv., otrăvire). 69

adăpșt (-turi), s. n. – Loc ferit, refugiu, acoperământ.

Lat. *ad depōsitum* sau **addapostum*, folosit mai întâi cu funcție adv. (Philippide, *Principii*, 97; Tiktin; Pușcariu 21; *DAR*; Rosetti, I, 161). Mai puțin probabilă sugestia lui Candrea, *Rom.*, XXXI,

296 (cf. Candrea-Dens., 15; Candrea, *Éléments*, 25; Scriban), care propune lat. *ad appos(ī)tum*.

Der. *adăposteală*, s. f. (ocol, țarc); *adăposti*, vb. (a apăsti, a ocroti); *adăpostitor*, adj. (protector); *adăpostitură*, s. f. (înv., refugiu, loc apăstos).

70

adapta (-tez, -at), vb. - A transforma, a face să se potrivească.

Fr. *adapter*. - Der. (din fr.) *adaptabil*, adj.; *inadaptabil*, adj.

71

adăsta (-ast, -at), vb. - A aștepta. - Mr. *adastu*.

Lat. *adastare* „a fi prezent” (Pușcariu 22; REW 148; DAR), care nu trebuie confundat cu lat. *adastare* „a grăbi” (REW 3990), de origine germanică. Se remarcă tendința de a conjuga *eu adăstesz*.

72

ademeni (-nesc, -it), vb. - 1. A înșela. - 2. A ispiți, a tenta.

Mag. *adomány* „corupere, mită”, de unde în Trans. de N. *adămană* „ademenire” (DAR). În vechime considerat drept dacic (Hasdeu, *Col. Traian*, 1874, p. 102) sau der. de la *mom* (Cihac, II, 202).

Der. *ademeneală*, s. f. (ademenire); *ademenitor*, adj. (seducător, ispititor).

73

adera (-r, -at), vb. - A se atașa, a se alătura, a se ralia.

Fr. *adhérer*. - Der. (din fr.) *aderent*, adj.; *aderență*, s. f.; *adeziune*, s. f.

74

adet (-turi), s. n. - Ipotecă, obligație care grevează. - Var. (Mold.) *adeti*. Mr. *adete*, megl. *adet*.

Tc. *adet* (din arab. *āda*), cf. ngr. *ἀντέτι*, bg. alb., sb. *adet* (Șeineanu, II, 8; Lokotsch 16). Întrebuintarea tc. se referea la darurile care la anumite date se făceau de obicei diferiților demnitari și funcționari ai imperiului.

75

adeu (-uri), s. n. - Tun.

Mag. *agyv* (DAR). În Trans., astăzi rar.

76

adevăr (-ruri), s. n. - Concordanță între cunoștințele noastre și realitatea obiectivă, veridicitate. - Mr. (*aver*).

Lat. *vērum*, probabil într-un compus de tipul **ad de vērum* (Philippide, *Principii*, 96; DAR); cf. it. *davvero* (< **de ad vērum*), sp. *de veras*. Pușcariu 24 (și REW 9262, Scriban) indică **ad ad vērum*, care de asemenea ar fi posibil. Candrea se gîndește la o formațiune postverbală, plecînd de la **addevărare*; iar Pascu, I, 183, presupune direct un lat. **addeverum* puțin probabil; ambele soluții fuseseră indicate de Candrea, *Éléments*,

169. La origine, *adevăr* a fost un adv., folosit și ca adj., uz care s-a păstrat pînă în sec. XVII; *atuncea adevăr afla-ne-vom bogați* (Coresi) (uz adv.), față de *închinătorii cei adeveri* (Varlaam) (uz adj.). În limba actuală, uzul adj. nu este posibil. Ca adv., se păstrează numai în expresia sacră *adevăr zic vouă*. Cuv. mr. provine dintr-un lat. *ad verum*. - Der. *neadevăr*, s. n. (minciună). Cf. *adevăra*.

77

adevăra (-verez, -at), vb. - A confirma, a susține, a întări justetea unui fapt. - Var. *adeveri*.

Lat. **addeverare*, cf. it. *avverare*, fr. *avérer*, sp. *averar*. Var. este astăzi forma cea mai curentă.

Der. *adevărat*, adj. (conform cu adevărul, autentic, veritabil); *adeverință*, s. f. (adevăr; dovadă); *adeveritor*, adj. (care adevărește); *adeveritor*, s. m. (în dreptul vechi, 12 boieri desemnați să cerceteze și să judece orice pricină la care se considera necesară o examinare de experți); *neadevărat*, adj. (fals, mincinos).

78

adia (-iez, -at), vb. - 1. (Despre vînt) A sufla ușor. - 2. A clătina, a tremura, a mișca ușor. - 3. A mîngîia, a netezi. - Mr. *adil'u* „respir”.

Lat. *ādōlĕre* „a transforma în aburi, a evapora”, prin intermediul unei forme vulg. **ādōliare*; cf. *ādōlescĕre* „a transforma în vapori” sau „a degaja, a emana”. Reducerea **adua* > *adia* pare dificilă (motiv pentru care Rosetti, I, 159 respinge acest etmon); însă cf. *baiur* > *baier*. Pentru sensul 3, cf. fr. *flatter*, din lat. *flare*.

Etimonul **ādōliare* a mai fost propus (DAR; REW 204 a), dar considerat ca der. vulg. de la *ādulĕre* „a adula”, ceea ce presupune că sensul 3 este cel primitiv (cf. împotriva acestei păreri Graur, BL, V, 86). Este puțin probabilă ipoteza lui Candrea, *Conv. lit.*, XXXIX, 119 (cf. Candrea-Dens., 817; Pascu, I, 102), dintr-un lat. **adiliare*, de la *ilia*; și cu atît mai puțin cea a provenienței din *halare* sau *anhelare* (Giuglea, LL, II, 39); din pol. *odwiał* „a sufla” (Cihac, II, 1); sau din sb. *dujem*, bg. *dujă* „a sufla” (Scriban), care pare a proveni din rom.

79

adiafor (-ră), adj. - Indiferent - Mr. *adgiatur* (și der.).

Mgr. *ἀδιάφορος*. - Der. *adiaforie*, s. f. (indiferență); *adiaforisi*, vb. (a trata cu indiferență); *adiaforisitor*, adj. (indiferent).

80

adică, adv. - 1. Cu alte cuvinte, va să zică. - 2. (Înv.) Iată, uite. - Var. (înv.) *adecă*, *adicăte* (lea).

Lat. „*adaequē*” „deopotrivă, la fel” (cf. *Du Cange*, și *Corpus gloss. lat.*, V, 21). Este curios că s-au căutat soluții atît de îndepărtate, și atît de absurde, și că DAR se mulțumește să-l considere

cuvînt de origine necunoscută. S-au propus gr. $\delta\acute{\iota}\eta$ „dreptate“ (Hasdeu; Jarnik, *ZRPh.*, XXVII, 502); *adde quod* (Ebeling, *ZRPh.*, XXIV, 525); Candrea, *Éléments*, 64; Candrea); **addīca*, imper. de la **addicāre* (Subak, *Archeografo triestino*, XXX, 420; cf. *REW* 142); *id est quod* sau *idem quod* sau *ad id quod* (Philippide, *Principii*, 7); *vide eccum* (Crețu 304); *ad id quod* (Scriban); *adest eccum* (Procopovici, *Adecă*, în *Omagiu lui I. Nistor*, Cernăuți, 1937, și *Dacor.*, X, 79), și chiar tc., arab. *dakika* „clipă“ (Lokotsch 469). Accentuarea *ădică*, singura menționată de *DAR*, este mai puțin frecventă decît *adică*. Accentele *ădicătele(a)* ne sînt necunoscute și par puțin firești (cf. *DAR*); pentru explicarea lui *-te-le* la acest ultim cuvînt, cf. Procopovici, *Dacor.*, X, 72-9. Din rom. provine țig. *adaki* „numai“. **81**

adînc (-că), adj. – Profund. – Mr. *adîncu*, megl. *dăncă* (< *adîncat*).

Lat. *aduncus* „concav“ (Pușcariu 25; Candrea-Dens., 17; Tikin), cf. sp. *adunco*. Se pleacă în general de la var. vulg. *ădancus* (*REW* 144; *DAR*; Rosetti, I, 161), pentru a se explica apariția lui *i*; Candrea-Dens. o explică prin formele în care *u* era aton. Fără să fie imposibile, ambele supoziții sînt inutile, căci rezultatul lui *aduncus* este normal să fie *adînc*, cf. *longo* > *lîngă*, *sunt* > *sînt*.

Adînc, s. n. (adîncime); *adîncea* (var. *adînci*), vb. (a adînci); *adîncătură*, s. f. (adîncitură); *adîncime*, s. f.; *adîncit*, adj. (înfundat; îngrijorat; dus pe gînduri). *Adîncea*, vb., înv., a fost înlocuit prin *adînci*, datorită conjug. incoative, care pare cea mai adecvată sensului lui *adîncesc*. **82**

adineaori, adv. – Cu puțin înainte, de curînd, acum o clipă. – Var. *adineaori*, (a)dineaorea, (a)dineaurea, *dineaori*, *dinioară*, *dinăoară*, *dinioarea*, *odineaoră*; *odinioară*, adv. (pe vremuri, odată). Mr. (a)deneavra.

Lat. în *illa hora*, al cărui rezultat **inioară*, s-a combinat cu *de* și cu *a-* caracteristic formațiunilor adv. (*DAR*; *REW* 4176); cf. it. *allora* (< *illa hora*), v.sp. *agora* (< *hac hora*). Pușcariu 26 presupunea o construcție de tipul **ad de in illam horam*. *Odinioară*, cu sensul clar specializat și înconfundabil se datorează confuziei între *a-* protetic și art.indef. *o*, ca *odată*, *deodată*. **83**

adîns, adv. – Intenționat, expres. Se întrebuintează numai în loc.compuse: *din adîns*, *înadîns* (intenționat), *mai cu dinadînsul* (în special), *cu tot dinadînsul* (cu adevărat).

Lat. *ad idipsum* „întocmai pentru aceasta“ (cf. Cesar: *cohortes ad idipsum instructae*); cf. cat.

adēs „atunci“, *REW* 4541 și *DAR* presupun un **ad ipsum illum*; explicația bazată pe **ad de ipso* (Candrea) nu este posibilă, căci *ipsum* (neutru) nu se putea întrebuinta singur. La început folosit ca pron., în sec. XVII a devenit adv. Este curioasă caracteristica de a nu putea fi întrebuintat singur (ci în limba veche cu un pron. pers. și astăzi cu prep.), ca lat. *ipsum*. **84**

adijo, interj. – Rămas bun (ca în fr., indică numai o despărțire definitivă).

It. *addio*, fr. *adieu*. **85**

adjudecă (-c, -ăt), vb. – A atribui un bun scos la licitație persoanei care oferă prețul cel mai mare.

Pe baza lui *a judeca*, întocmai ca fr. *adjuger* sau lat. *adjudicare*. – Der. *adjudecatar*, s. m. (persoană căreia i se adjudecă un bun); *adjudecație*, s. f. (adjudecare). **86**

adjunct (-tă), adj. – Care face parte din conducerea unei instituții, avînd funcția imediat subordonată titularului.

Lat. *adiunctum* (sec. XIX). În Bucov. s-a pronunțat o vreme *adiunct*, sub influența pronunțării germ. **87**

adjutant (-ți), s. m. – Aghiotant.

Fr. *adjutant* (din sp. *ayudante*). Sub influență germ. s-a pronunțat uneori *adiutant*. În sec. XIX a fost curentă var. *aghiotant*, care reprezintă pronunțarea rusească. A intrat în limbă la sfîrșitul sec. XVII (cu forma *aiudant*). **88**

administra (-reș, -ăt), vb. – A conduce, a gospodări o întreprindere, instituție etc.

Fr. *administrer*. – Der. (din fr.) *administrație*, s. f., cf. rus. *administracija* (Sanzewitsch 197); *administrativ*, adj.; *administrator*, s. m. **89**

admira (-r, -ăt), vb. – A privi ceva sau pe cineva cu un sentiment de admirație.

Fr. *admirer*. – Der. (din fr.) *admirabil*, adj.; *admirativ*, adj.; *admirație*, s. f.; *admirator*, adj. **90**

admîte (-t, -is), vb. – 1. A primi ca bun, a considera ca adevărat. – 2. A da curs favorabil unei cereri. – 3. A primi un solicitator, a accepta un candidat.

Fr. *admettre*. – Der. (din fr.) *admisibil*, adj.; *admisiv*, s. f.; *inadmisibil*, adj. **91**

adormi (-m, -î), vb. – 1. A aduce pe cineva în starea de somn. – 2. A liniști, a potoli, a alina. – 3. A înșela, a zăpăci. – 4. A trece în starea de somn. – 5. A muri, a-și da duhul. – Mr. *adormu*, *adurnire*.

Lat. *adormire* (Pușcariu 27; Candrea-Dens.,

509; *REW* 157; *DAR*); cf. it. *addormire*, prov., cat., v.sp., port. *adormir*. Cf. *dormi*.

Der. *adormita*, vb. (a dormita); *adormițele*, s. f. pl. (dediței); *adormitor*, adj. (care adoarme); *neadormit* adj. (treaz). **92**

adresă (-se), s. f. – Indicație cuprinzând numele și domiciliul cuiva.

Fr. *adresse*. – Der. *adresa*, vb., din fr. *adresser*; *adresant*, s. m. (destinatar), cf. germ. *Adressant*. **93**

aduce (-c, -uș), vb. – 1. A lua cu sine un lucru și a veni cu el undeva. – 2. A produce, a da randament. – 3. A încovoia, a arcui, a îndoi. – 4. A se asemana. – Mr. *aduc* (*adușu*, *adușire*), megl. *duc* (*duși*), istr. *aducu*.

Lat. *adducere* (Pușcariu 28; Candrea-Dens., 518; *REW* 160; *DAR*); cf. it. *addurre*, v.fr. *aduîr*, cat. *adur*, sp. *aducir*, v.port. *aduzir*. Cf. *duce*.

Der. *aducător*, adj. (care aduce, econom, păs-trător); *aducătoare*, s. f. (înv., targă); *aducătură*, s. f. (înv., vrajă, magie); *adus*, s. n. (acțiunea de a aduce, aducere); *adusătură*, s. f. (contagiare). **94**

adulmeca (-c, -ăt), vb. – A simți prin miros prezența unui animal, a omului etc. – Var. *adulma*.

Origine obscură. Posibil din lat. **adōsmāre*, de la **ōsmāre* (din gr. ὀσμῶν „a adulmeca“, ὀσμή „miros“). Din **ōsmāre* provin sp. *husmear*, it. *ormare* (ven. *usmar*), rom. *urma*; din **adōsmāre* > **adōrmāre* provin it. *aormare* (*REW* 6112; Prati) și rom. *adulma*. *Adulmeca* presupune un der. lat. **adōsmīcāre*; dar chiar așa, der. este dificilă din punct de vedere fonetic. Pușcariu 29 (urmîndu-l pe Hasdeu 386) presupune un lat. **adolmicare*, de la *olere* (cf. *DAR*). Philippide, *Principii*, 295, se gîndea la o der. directă de la *urmă*; iar Pascu, I, 181, propune lat. **adōrmīcāre*. – Der. *adulmecător*, adj. (care are miros bun). **95**

adumbri (-reșc, -îț), vb. – A face, a ține umbră; a umbri. – Mr. *aumbrez*.

Lat. *adumbrare* (Pușcariu 30; *DAR*), cf. it. *adombrare*, prov. *azombrar*, v.fr. *aombrer*, sp. *asombrar*. Schimbarea de conjug. pare recentă. V. *umbră*. – Der. *adumbritor*, adj. (umbros). **96**

adună (-n, -ăt), vb. – 1. A strînge, a culege. – 2. A acumula, a îngîrădi. – 3. A adăuga, a însuma. – 4. (Refl.) A se strînge. – Mr. *adun*, megl. *dun*, istr. *aduru*.

Lat. *adūnāre* (Pușcariu 31; *REW* 209; *DAR*); cf. it. *adunare*, cat., sp., port. *aunar*, v.fr. *auner*. – Der. *adunare*, s. f. (întrunire; strîngere, culegere; adăugare, însumare); *adunat*, s. n. (recoltă, cules); *adunător*, adj. (unealtă de strîns); *adunător*, s. n.

(numărătoare); *adunătură*, s. f. (grămadă; lucruri de nimic), care ar putea fi reprezentant al unei formații lat., cf. abruz. *adunatura*. **97**

advar (-re), s. n. – Amuletă, talisman. – Var. *agvar*(ă), *avgar*.

De la numele *Abgaro*, al regelui din Edesa. După o legendă apocrifă, odinioară populară în România, acesta s-a însănătoșit după o boală îndelungată grație unei scrisori primite de la Iisus Cristos, a cărei copie o purta cu sine, ca amuletă. Cf. Bogrea, *Anuarul Institutului de Istoria Națională din Cluj*, I, 318–26, și II, 362–3; Tagliavini, *Arch. Rom.*, XII, 189. **98**

adventism, s. n. – Doctrină religioasă practică de o sectă protestantă care predică „a doua venire“ apropiată a lui Cristos.

Engl. *adventism*, de la textul *adveniat regnum tuum* (advenștii așteaptă venirea lui Cristos pe pămînt). Cuvîntul introdus o dată cu doctrina, de origine americană, la sfîrșitul sec. XIX. – Der. *adventist*, s. m. **99**

advocat (-î), s. m. – Persoană care are profesiunea de a acceda asistență juridică. – Var. *avocat*. Mr. *avucat*.

Lat. *advocatus* (sec. XIX). Contactul cu fr. *avocat*, it. *avvocato*, a dat varianta fără *d* (și der. săi). Forma mr. provine direct din it. – Der. *advocățesc*, adj.; *advocăție*, s. f. (avocatură); *advocățime*, s. f. (adunare de advocați); *advocatură*, s. f. **100**

aer (-re), s. n. – 1. Văzduh. – 2. Aspect, înfățișare. – Mr., megl. *aeru*. În mr. și *aera* (< ngr. ἄερας).

Lat. *āēr* (Pușcariu 43; *REW* 240; *DAR*); cf. alb. *ajër*, it. *aria*, (ven. *aiere*, sard. *aera*, engad. *ajer*), prov., sp. *aire*, fr. *air*, v.sp. *aer*, port. *ar*. Sensul 2 este împrumutat din fr. A intrat în conflict cu contribuțiile neol., a căror bază este identică; astfel, *aera* pare să se întemeieze pe *aer*, dar reproduce fr. *aérer* etc. Nu mai menționăm numeroasele der. neol. referitoare la aviație.

Der. *aera*, vb. (a aerisi), din fr.; *aereală*, s. f. (esență); *aerel*, s. n. (assa foetida); *aeresc*, adj. (aerian); *aerian*, adj.; *aerisi*, vb.; din ngr. ἁερίων (Găldi 138); *aeriseală*, s. f. (aerisire); *aeronaut*, s. m.; *aeroplan*, s. n.; *aeros*, adj. (aerian, vaporos). **101**

aer (-re), s. n. – Văl cu care se acoperă vasele liturgice.

Ngr. ἁίρ. Fonetismul indică o contaminare cu *aer*, pe care îl precede. **102**

aface (-ri), s. f. – 1. Tranzacție financiară,